

Artykuł 13

Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

1. Państwa Strony zapewnią osobom niepełnosprawnym, na zasadzie równości z innymi osobami, skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, w tym poprzez wprowadzenie dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do ich wieku, w celu ułatwienia efektywnego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, zwłaszcza jako świadków, we wszelkich postępowaniach prawnych, w tym na etapie śledztwa i innych form postępowania przygotowawczego.

2. Aby wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób niepełnosprawnych do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami, Państwa Strony będą popierać odpowiednie szkolenia osób pracujących w administracji wymiaru sprawiedliwości, w tym pracowników policji i więziennictwa.

1. DOSTĘP DO WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI NA WSZYSTKICH ETAPACH POSTĘPOWANIA, W TYM NA ETAPIE POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO

Konstytucja RP gwarantuje każdemu prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy, bez nieuzasadnionej zwłoki, przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd (artykuł 45 ustęp 1) oraz wzmacnia tę gwarancję stwierdzając, że ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw (artykuł 77 ustęp 2).

Kodeks postępowania cywilnego nie czyni rozróżnienia między osobami pełnosprawnymi a niepełnosprawnymi jeżeli chodzi o wszelkie gwarancje procesowe w nim przewidziane, w szczególności w zakresie zdolności do czynności procesowych, praw strony w procesie lub uczestnika postępowania nieprocesowego, w postępowaniu sądowym w charakterze świadka. Niepełnosprawność nie jest przesłanką ograniczenia tych gwarancji.

Kodeks postępowania karnego nie ogranicza w jakikolwiek sposób prawa udziału w postępowaniu ze względu na niepełnosprawność, ani nie zwalnia z obowiązku udziału w postępowaniu. Prawa osoby pokrzywdzonej, jeżeli jest ona nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, może wykonywać osoba, pod której pieczęcią pokrzywdzony pozostaje, rozwiązanie to ten stosuje się także w postępowaniu karnym skarbowym oraz w postępowaniu w sprawach o wykroczenia.

Kodeks postępowania administracyjnego stwierdza, że stronami postępowania mogą być osoby fizyczne, a zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych stron ocenia się według przepisów prawa cywilnego, o ile przepisy szczególne nie stanowią inaczej.

2. RACJONALNE DOSTOSOWANIA, W TYM DOSTOSOWANIA PROCEDURALNE, MAJĄCE NA CELU ZAPEWNIENIE OSOBOM Z WSZELKIMI RODZAJAMI NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI FAKTYCZNEGO DOSTĘPU DO WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

Zgodnie z Kodeksem postępowania karnego w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę jeżeli jest głuchy, niemy lub niewidomy, albo gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności. Oskarżony musi mieć obrońcę również wtedy, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę. Zasady te obowiązują także w postępowaniu karnym skarbowym. W postępowaniu w sprawach o wykroczenia obrońcę z urzędu można ustanowić, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości.

W zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności osoba niepełnosprawna może być przesłuchana z udziałem biegłego lekarza lub tłumacza języka migowego. Przesłuchanie świadka niepełnosprawnego może odbyć się w miejscu jego pobytu, w trakcie rozprawy sąd może także zlecić przesłuchanie świadka sędziemu wyznaczonemu ze swego składu lub

sądowi wezwanemu, w którego okręgu świadek przebywa, jeżeli świadek nie stawił się z powodu przeszkód zbyt trudnych do usunięcia.

Jeżeli niepełnosprawność uniemożliwia adresatowi pokwitowanie odbioru pisma doręczający sporządza na zwrotnym pokwitowaniu odpowiednią wzmiankę; wówczas doręczenie uważa się za dokonane.

Uprawnienia procesowe stron mogą być wykonywane przez osoby, pod których pieczę pozostaje osoba niepełnosprawna, w sprawie może występować ich reprezentant procesowy (obrońca, pełnomocnik).

Sąd dopuszcza do udziału w postępowaniu przedstawicieli organizacji społecznych gdy leży to w interesie wymiaru sprawiedliwości, przedstawiciele organizacji społecznych mogą ubiegać się o udział w postępowaniu karnym, jeżeli zachodzi potrzeba ochrony interesu społecznego lub ważnego interesu indywidualnego.

Kodeks postępowania cywilnego zawiera następujące rozwiązania celem ułatwienia osobom niepełnosprawnym udziału w postępowaniu:

- jeżeli odbierający pismo nie może potwierdzić jego odbioru własnoręcznym podpisem, doręczający sam oznacza datę doręczenia oraz przyczyny braku podpisu,
- przesłuchanie osób dotkniętych chorobą lub kalectwem, które nie mogą bez szkody dla stanu zdrowia przybyć w celu przesłuchania do budynku sądu odbywa się w miejscu ich przebywania,
- osoby nieme i głuche składają zeznania na piśmie lub przy pomocy biegłego – tłumacza języka migowego. Dotyczy to przeprowadzania dowodu z zeznań świadków oraz z przesłuchania stron. Wykładnia celowościowa odpowiednich regulacji wskazuje, że także wówczas, gdy korzystają one z innych uprawnień procesowych (składanie na rozprawie lub posiedzeniu jawnym oświadczeń, zarzutów, wniosków dowodowych, zadawanie pytań osobom przesłuchiwanym), wymagających bezpośredniego kontaktowania się z sądem lub uczestnikami postępowania, mogą one skutecznie wnosić o powołanie tłumacza języka migowego.

Zgodnie z Kodeksem postępowania cywilnego strony i uczestnicy postępowania mają prawo do otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku, chyba że protokół został sporządzony wyłącznie pisemnie. Analogiczne postanowienie stosuje się w postępowaniu nieprocesowym.

Z uwagi na niedostateczne wyposażenie niektórych sal sądowych w odpowiedni sprzęt i oprogramowanie protokoły elektroniczne nie są w pełni dostępne. Jednak zasadą jest, zgodnie z Kodeksem postępowania cywilnego, że z przebiegu posiedzenia jawnego protokolant sporządza protokół utrwalając przebieg posiedzenia za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk albo obraz i dźwięk oraz pisemnie, pod kierunkiem przewodniczącego.

Postępujące inwestycje w sprzęt powodują, że zapewnienie dostępu do protokołu elektronicznego we wszystkich sądach jest tylko kwestią czasu.

Osoby z niepełnosprawnością ruchową mogą wystąpić do przewodniczącego wydziału sądu z wnioskiem o wydanie zarządzenia o przesłaniu akt do sądu rejonowego właściwego dla miejsca zamieszkania osoby niepełnosprawnej w celu ułatwienia jej przejrzenia akt i sporządzenia odpisów.

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości Regulamin urzędowania sądów powszechnych przewiduje, że wszyscy obecni na sali rozpraw powstają z miejsc w czasie wejścia sądu na salę, odbierania przez sąd przyrzeczenia, ogłaszania wyroku oraz w czasie opuszczania sali przez sąd, a w czasie posiedzenia każda osoba powstaje z miejsca, gdy przemawia do sądu lub gdy sąd do niej się zwraca. W uzasadnionych przypadkach, a zwłaszcza gdy przemawiają za

tym względy zdrowotne lub podczas składania długotrwałych zeznań, przewodniczący posiedzenia może zezwolić na pozostawanie w pozycji siedzącej.

Kodeks postępowania administracyjnego zawiera następujące rozwiązania:

- podania (żądania, wyjaśnienia, odwołania, zażalenia) mogą być wnoszone pisemnie, telegraficznie lub za pomocą dalekopisu, telefaksu, poczty elektronicznej albo za pomocą formularza umieszczonego na stronie internetowej właściwego organu administracji publicznej, umożliwiającego wprowadzenie danych do systemu teleinformatycznego tego organu, a także ustnie do protokołu,
- jeżeli przepis prawa nie wymaga urzędowego potwierdzenia określonych faktów lub stanu prawnego w drodze zaświadczenia właściwego organu administracji, organ administracji publicznej odbiera od strony, na jej wniosek, oświadczenie złożone pod rygorem odpowiedzialności za fałszywe zeznania,
- podanie wniesione pisemnie albo ustnie do protokołu powinno być podpisane przez wnoszącego, a protokół ponadto przez pracownika, który go sporządził; gdy podanie wnosi osoba, która nie może lub nie umie złożyć podpisu, podanie lub protokół podpisuje za nią inna osoba przez nią upoważniona, czyniąc o tym wzmiankę obok podpisu,
- organ administracji publicznej sporządza zwięzły protokół z każdej czynności postępowania mającej istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, chyba że czynność została w inny sposób utrwalona na piśmie,
- protokół odczytuje się wszystkim osobom obecnym, biorącym udział w czynności urzędowej, które powinny następnie protokół podpisać, odmowę lub brak podpisu którejkolwiek osoby należy omówić w protokole, protokół przesłuchania powinien być odczytany i przedstawiony do podpisu osobie zeznającej niezwłocznie po złożeniu zeznania.

Ustawa Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi przewiduje, że posiedzenia sądowe odbywają się w budynku sądowym, a poza tym budynkiem tylko wówczas, z zachowaniem wymagań dotyczących bezpieczeństwa, gdy czynności sądowe muszą być wykonane w innym miejscu albo gdy odbycie posiedzenia poza budynkiem sądowym ułatwia przeprowadzenie sprawy lub przyczynia się znacznie do zaoszczędzenia kosztów.

Ustawa Prawo o notariacie przewiduje, że jeżeli osoba biorąca udział w czynnościach:

- jest głucha lub głuchoniema, notariusz jest obowiązany przekonać się, że treść czynności jest jej dokładnie znana i zrozumiała notariusz może przywołać do czynności biegłego,
- jest niewidoma, głucha, niema lub głuchoniema, notariusz na życzenie takiej osoby powinien przywołać do czynności wskazaną przez nią zaufaną osobę, a notariusz powinien uprzedzić o tym osoby zainteresowane,
- nie umie lub nie może pisać, powinna na dokumencie złożyć tuszowy odcisk palca, obok tego odcisku zaś inna osoba wpisze imię i nazwisko osoby nieumiejącej lub niemogącej pisać, umieszczając swój podpis.

Jeżeli w akcie bierze udział osoba, która nie umie lub nie może pisać, notariusz stwierdza, że osoba ta aktu nie podpisała, i podaje, z jakich powodów.

Specjalnym dostosowaniem skierowanym do wszystkich dzieci, także dzieci niepełnosprawnych, są pokoje przyjaznych przesłuchań. Zgodnie ze standardami pokój zapewnia dziecku poczucie prywatności, bezpieczeństwa psychicznego i fizycznego w czasie przesłuchania, gwarantując zarazem spełnienie wymogów wymiaru sprawiedliwości związanych z gromadzeniem wiarygodnego materiału dowodowego.

Dostępność dla osób niepełnosprawnych budynków będących w trwałym zarządzie
sądów i prokuratur

	Budynki prokuratur	Budynki sądowe
Obiekty ogółem	235	553
Obiekty w pełni dostępne dla osób niepełnosprawnych (ogólnodostępne części budynków)	72	234
Obiekty niedostępne dla osób niepełnosprawnych (ogólnodostępne części budynków)	99	210
Obiekty częściowo dostępne dla osób niepełnosprawnych (ogólnodostępne części budynków)	64	109
Obiekty, których dostosowanie jest zaplanowane (ogólnodostępne części budynków)	47	137

W programie szkoleń przeprowadzanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury nie jest uwzględniana tematyka udziału osób niepełnosprawnych w postępowaniach sądowych. Programy szkoleń nie obejmują także kwestii ułatwiania osobom niepełnosprawnym dostępu do akt sądowych oraz zasad komunikacji z osobami z niepełnosprawnością słuchu lub mowy.

Uwagi zawarte w opracowaniu "Polska droga do Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych ONZ", Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, 2008

Prawo to doznaje ograniczeń na gruncie Ustawy z 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego - art. 48 stanowi, iż: „Sąd może ustanowić dla osoby, której postępowanie dotyczy bezpośrednio, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan zdrowia psychicznego nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny.” W polskim porządku prawnym dotyczącym procedury sądowej jest pewna nieścisłość. W Ustawie z 6 czerwca 1997 roku Kodeks postępowania karnego osoby głuche, nieme, niewidome, a ponadto wówczas gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość co do ich poczytalności, mają zapewnioną obronę z urzędu w drodze tzw. obrony obligatoryjnej (art. 79 § 1). Rozwiązanie takie należy ocenić bardzo pozytywnie, szczególnie wobec osób, które ze względu na ograniczoną poczytalność, niepełnosprawność intelektualną, bowiem gwarantuje tym grupom efektywną reprezentację przed sądem, a zatem zgodnie z zapisem Konwencji. Regulacja natomiast przewidziana w ustawie o ochronie zdrowia psychicznego tego warunku nie spełnia. Wyrazić bowiem należy obawę, czy osoba niepełnosprawna intelektualnie czy chora psychicznie jest w stanie skutecznie się reprezentować przed sądem. W tym wypadku ustanowienie adwokata z urzędu powinno być obowiązkowe, i nie pozostawać w gestii sądu, lecz następować automatycznie, gdy uczestnikiem postępowania jest osoba wymieniona w ustawie. Na uwadze należy mieć bowiem złożoność postępowania sądowego, jak również przedmiot sprawy, który jest nazbyt istotny dla dalszego życia osoby, by bieg postępowania pozostawiać przypadkowi, zamiast zagwarantować osobie profesjonalną opiekę prawną.

Proponowanym rozwiązaniem jest jasna i precyzyjna regulacja w zakresie przyznawania osobom pełnomocnika z urzędu, automatycznie oraz obowiązkowo. Sytuacja bowiem gdy to sąd decyduje na podstawie czy stan zdrowia osoby umożliwia osobie faktyczną reprezentację przed sądem bez pomocy profesjonalnego pełnomocnika, należy uznać za niewystarczającą by spełnić wymogi stawiane art. 13 Konwencji. Ponadto Sąd może wadliwie ocenić stan zdrowia i poczytalność osoby, jak również jej warunki osobiste ku temu by działała sama w postępowaniu sądowym.

Waga spraw, jak również jej rozstrzygnięcie uzasadniają by osobie zapewnić fachową pomoc prawną w osobie adwokata.

Proponowane rozwiązanie generuje o tyle koszty, bowiem zachodzi konieczność opłacenia ze środków publicznych, działających z urzędu profesjonalnych pełnomocników.

Stanowisko Ministerstwa Sprawiedliwości

Ustawodawca uzależnił ustanowienie pełnomocnika z urzędu od uznania przez sąd, że jego udział w sprawie jest potrzeby. Podejmując decyzję w sprawie sąd dokonuje analizy całokształtu okoliczności danej sprawy. Jeżeli sąd dokona błędnej oceny i nie ustanowi pełnomocnika z urzędu, mimo że jego udział był potrzebny, postępowanie będzie dotknięte nieważnością z powodu pozbawienia strony możliwości obrony swoich spraw. Fakultatywność ustanowienia pełnomocnika dotyczy uprawnienia sądu do ustanowienia pełnomocnika bez wniosku strony. Nie oznacza natomiast, że sąd może odmówić ustanowienia pełnomocnika z urzędu jeżeli uzna jego udział w sprawie za potrzebny. Jeżeli sąd uzna udział pełnomocnika za potrzebny, ma obowiązek jego ustanowienia.